

Јован Р. Бојовић

ПОЛИТИЧКА АКТИВНОСТ КОМУНИСТИЧКЕ ПАРТИЈЕ У ЦРНОЈ ГОРИ УОЧИ V ЗЕМАЉСКЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ*

Политичка активност Комунистичке партије у Црној Гори током 1939. и 1940. године била је веома жива и бурна. Преко разних организација и удружења Партија је окупила револуционарне, демократске и родољубиве снаге, из свих друштвених слојева, на линији револуционарне борбе против унутрашње и спољне политике владајућих југословенских кругова. Она се енергично залагала за очување независности Југославије. Партија је кроз дугогодишњу илегалну борбу стекла јака упоришта скоро у свим друштвеним слојевима у Црној Гори. Нарочито је био значајан њен утицај на сељаштво као најбројнији друштвени слој у Црној Гори. Иако је била илегална, Партија је *de facto* била у овом периоду (1939—1940) водећа организована политичка снага у Црној Гори. Она је имала толики утицај у народу да је могла у свакој прилици да покрене масе у политичке акције.

У истом периоду у Црној Гори се под непосредним утицајем Комунистичке партије афирмисао и напредни омладински покрет, који је такође играо значајну улогу у политичком животу Црне Горе.

Рад Комунистичке партије у Црној Гори у овом периоду још није изучен. Исто тако није обрађен рад Црногорске федералистичке странке, нити осталих политичких фактора у Црној Гори. Тек након свестраног изучавања тих и других питања моћи ће се свеобухватније приказати политички живот у Црној Гори тога периода. Због разноврсности проблема везаних за рад Партије, ми ћемо у овом раду дати само пресјек њене политичке активности у означеном периоду.

*

Провалом 1936. године Комунистичка партија у Црној Гори озбиљно је потресена, али се брзо опоравила. Већ крајем те исте године она је политички активно учествовала на општинским из-

---

* Рад прочитан на Научном скупу у Загребу 22. и 23. октобра 1970. године посвећеном 30-годишњици V земаљске конференције КПЈ.

борима. У духу генералне политике Партије, у Црној Гори су од друге половине 1937. године предузети кораци у циљу стварања **јединственог демократског покрета и окупљања свих демократских снага на линији револуционарне борбе.**

По угледу на Главни иницијативни одбор Странке радног народа током друге половине 1937. године основан је Иницијативни одбор Радничко-сељачке странке за Црну Гору. Преко овог одбора Партија је водила легалну акцију у сарадњи са демократски оријентисаним личностима у Црној Гори. Овај одбор је у почетку издао један проглас у 5000 примјерака, који су потписале 23 угледне личности из свих крајева Црне Горе.¹ 1938. године формиран је Главни одбор Странке радног народа за Црну Гору, преко кога је Комунистичка партија сарађивала с Удруженом опозицијом у борби против политике владе дра Милана Стојадиновића.²

Још од друге половине 1937. године Партија је у Црној Гори улагала напоре да ступи у сарадњу са свим опозиционим струјама. У том циљу она је на бази општих ставова Комунистичке партије поднијеле Платформу за сарадњу свих Црногораца за демократију и равноправност Црне Горе у Југославији.³ У Платформи је, поред осталог, дата анализа стања и политичког живота у Црној Гори. Указано је на нужност да се групичку све напредне снаге у Црној Гори око заједничких питања, и да се јединственом снагом поведе борба на бази слободе и демократије за политичку, економску и социјалну равноправност Црне Горе у Југославији, која би била повезана са осталим напредним и демократским покретима у земљи, до рјешења заједничких, општих и посебних питања.⁴

Комунистичка партија је у Платформи истакла веома значајна питања око којих је требало окупити све оне снаге које се нијесу мириле са постојећим политичким и економским стањем у Црној Гори. То је био веома значајан програмски документ, из кога се види да је Комунистичка партија дефинитивно раскинула са дотадашњим, мање-више, изолованим радом. Ту су истакнути основни политички захтјеви:

распуштање скупштине и расписивање слободних тајних избора са општим једнаким правом гласа за Уставотворну скупштину са независним и слободним листама; доношење новог устава од стране слободно изабраних народних представника из сваке покрајине, који би загарантовао равноправност свим народима

¹ Јован Р. Бојовић, *Манифест ЦК КПЈ од јануара 1937. године и његов одраз на рад Партије у Црној Гори*, Историјски записи 1968/1, 61.

² О томе види опширније рад дра Радоја Пајовића, *Рад КПЈ на стварању илегалне радничке партије с посебним освртом на Црну Гору (1935—1940)*, Гласник Цетињских музеја 1970/3.

³ Архив Историјског института СРЦГ — Титоград (АИИТ), IV 5—1 (1938), Платформа за сарадњу.

⁴ Исто.

у Југославији; пуна равноправност Црне Горе „са осталим политичким јединицама у оквиру данашње Југославије“; укидање Закона и Суда за заштиту државе, а доношење Закона о корупцији и злоупотребама који би имао ретроактивну снагу од уједињења до дана примјене, и оснивање ванредног суда за корупционаше и афераше (умјесто политичког суда за заштиту државе); општа амнестија свих политичких осуђеника; пуна слобода штампе, збора и договора, политичког организовања свих партија и синдикалних организација на демократској основи, и сузбијање и распуштање свих фашистичких и терористичких организација у земљи.⁵

Био је то, дакле, оквирни политички програм који је Комунистичка партија истакла за сарадњу свих оних политичких фактора у Црној Гори који се нијесу слагали са стањем у земљи и положајем Црне Горе у њој. Ово није био тренутни политички програм демократских групација у Црној Гори. Он је у политичком раду Комунистичке партије у Црној Гори присутан током читавог овог периода, тј. све до слома Краљевине Југославије априла 1941. године.

Напоредо са овим унутрашње политичким захтјевима, Комунистичка партија је истакла и свој програм рада у погледу спољне политике. Као најосновније у том правцу она је поставила:

залагање за политику међународног мира и колективне безбједности, савез са свим демократским државама које су против фашизма, успостављање дипломатских односа са Совјетским Савезом.

Осим политичких захтјева, у Платформи су истакнути и економски, радничко-сељачки, социјални и културни проблеми Црне Горе.⁶

Захтјеве изнесене у Платформи Комунистичка партија није поставила као „једини услов за сарадњу“ са осталим политичким групацијама у Црној Гори, већ је нагласила да ће она сарађивати са свим оним снагама које нијесу прихватале политику реакционарних ржима, а спремни су да са Партијом сарађују по ма којем од истакнутих питања, или групе питања.

На бази ставова изнесених у Платформи, Партија је током 1938. године водила преговоре са представницима грађанских опозиционих странака у Црној Гори, у циљу сарадње у борби за остварење постављених захтјева. Тако је дошло до споразума са неким представницима Земљорадничке и Демократске странке, као и са црногорским федералистима око Сава Вулетића. Ова сарадња манифестовала се у септембарским демонстрацијама приликом доласка Стојадиновића у Црну Гору и на децембарским парламентарним изборима 1938. године.⁷

⁵ Исто.

⁶ Опиршнице о овим питањима види наведени рад Ј. Р. Бојовића.

⁷ Исто.

Ово је био значајан подухват Комунистичке партије на обједињавању демократских снага у Црној Гори у напорима за рјешавање заједничких питања.

Још од друге половине 1937. године Партија је све јаче проширивала на село. Преко *Сељачког братства* она је окупила знатан број сељака. Циљ ове организације био је економско и културно подизање села. До средине 1938. године формиране су 82 мјесне организације, са преко седам хиљада чланова.⁸ Преко ове организације Партија је политички дјеловала на селу, стижући све јаче политичко упориште међу сељаштвом. У томе је постигла значајне успјехе. Међутим, уочавајући све већу опасност од утицаја Партије кроз ову организацију, полицијски апарат је забрањивао рад *Сељачког братства*. Суочена с тим, Партија је ову своју дјелатност те исте године наставила преко набавно-продајне задруге *Сељачка самопомоћ*.⁹ Око ове организације она је окупила око педесет хиљада сељака. Тако је наставила свој политички утицај на село.

Као што је преко Скоја вршила јак утицај на све омладинске слојеве у Црној Гори, тако је на сељачку омладину политички упливисала кроз организацију *Задружне омладине*, међу студентском омладином преко студентских удружења и *Студентске самопомоћи*, а на средњошколску омладину преко такозваних васпитних група и литерарних удружења.

Све су ово била јака упоришта Комунистичке партије, база за њену свестрану политичку активност у Црној Гори у овом периоду.

Упоредо са ширим продором Партије у масе ишло је и њено унутрашње консолидовање. Наиме, од краја 1937. па све до средине 1939. године Партија је заузимала енергичан став према оним члановима који су били колебљиви у раду и задацима Партије, као и против фракционашких струјања и неслагања која су се појавила у Црној Гори после провале 1936. године. Од средине 1938. она је довела енергичну борбу против Петка Милетића и његове групе у Црној Гори.¹⁰ То су били веома значајни подухвати на пољу консолидације Партије у духу генералног става новог руководства на челу с Јосипом Брозом Титом.

Почетком 1939. године смијењено је дотадашње покрајинско партијско руководство у Црној Гори на челу с Јованом Маринковићем. Тада је изабрано привремено руководство, са задатком да припреми покрајинску конференцију. Овлашћења за сазив конференције добио је од Централног комитета Блажо Јовановић.¹¹

⁸ Нико С. Мартиновић, *Сељачко братство*, ИЗ, 1949/1—3, стр. 41.

⁹ О раду Сељачке самопомоћи види рад Ника С. Мартиновића, *Сељачка самопомоћ*, ИЗ, 1952/4—12.

¹⁰ Неслагање у вези са Милетићем у Црној Гори још није објашњено. Ово је веома интересантно питање и заслужује посебну обраду.

¹¹ Ватрић Јовановић, *Комунистичка партија Југославије у Црној Гори 1919—1940*, Београд 1959, 201.

Он и привремено руководство, поред осталог рада, припремили су покрајинску конференцију (познату под именом VII), која је одржана августа 1939. године у Врањским Њивама (околина Титограда). У припремама и раду ове конференције учествовао је и Иван Милутиновић, члан ЦК КПЈ, Конференција је свестрано разматрала рад Партије у Црној Гори између претходне и ове конференције. На конференцији су поднесени главни реферати: О унутар партијским односима, политичкој ситуацији, организационом, синдикалном питању и реферат о омладини.¹² Конференција је једногласно стала на становиште да Партија у Црној Гори „треба да постане организатор и руководилац широких маса у борби за одбрану државне независности, побољшање њиховог положаја и остварење народног споразума“.¹³ На њој су анализирани успјеси и пропусти Партије. Конференција је оцијенила да је Партија у Црној Гори у протеклом периоду, „поред несумњивих успјеха на организационом, политичком, синдикалном, омладинском и културно-просвјетном пољу“, имала „грешака и пропуста“.¹⁴ Учињени су, оцијењено је, пропусти: дотадашње руководство било је колебљиво „у борби против разних антипартијских елемената; нијесу извршени неки задаци са претходне конференције; недовољна је била контрола рада неких партијских организација; није посвећено довољно пажње изграђивању Партије, а затим ни раду међу женама, са омладином и у области народне помоћи.“¹⁵ Исто тако, конференција је оцијенила да је привремено руководство, уз пуну помоћ Централног комитета, у свом раду, нарочито по организационом питању, постигло добре резултате и да у том правцу треба наставити рад.¹⁶ На конференцији су усвојени и изложени у 15 тачака задаци Партије у Црној Гори. Као најважнији, конференција је поставила „окупљање свих демократских и родољубивих народних снага за одбрану државне независности“.¹⁷ Она је пред све партијске организације поставила да појачају рад на свим секторима партијске дјелатности. У оквиру постављених задатака указано је на **нужност појачаног рада** међу омладином и женама, и још већу активизацију покрета за ослобођење политичких осуђеника. На конференцији је искључено 15 чланова Партије, од којих је један број био на одговорним партијским положајима.¹⁸ Конференција је изабрала нови покрајински комитет на челу с Божом Љумовићем.

Ова је конференција била веома значајна за организационо, политичко и идеолошко снажење Партије у Црној Гори.

¹² АИИТ, I 1—6 (1939), Резолуција редовне покрајинске конференције за Црну Гору, Воку, Метохију и Санцак.

¹³ Исто, Резолуција.

¹⁴ Исто.

¹⁵ Исто.

¹⁶ Исто.

¹⁷ Исто, Резолуција.

¹⁸ Исто.

Комунистичку партију је забрињавала експанзија фашизма у Европи и ван ње. Због тога је у свим документима до октобра 1939. године указивала на опасност по независност која је нашој земљи пријетила од фашистичких држава. У колико је фашистичка опасност расла и све више се приближавала Југославији утолико је Комунистичка партија све упорније указивала на опасност од агресије. Она је захтијевала да се измијени спољна политика југословенске владе, која се све више приближавала фашистичким земљама, па да се тражи ослонац на Совјетски Савез као моћну антифашистичку силу.

Након окупације Аустрије, Централни комитет је издао проглас народима Југославије — *За мир, независност и слободу*. Партија се обратила масама да поведу борбу за одбрану мира и против фашистичких освјача, за обарање профашистичке владе Стојадиновића и распуштање фашистичких организација у земљи. Она је захтијевала владу народне слоге и одбране, савез са Чехословачком, Фрнцуском и Совјетским Савезом, као и слогу и братство свих народа Југославије.¹⁹ Гледања изнесена у овом прогласу Партија је широко популарисала у Црној Гори и она су нашла на симпатије и подршку народа. Тада је Партија организовала низ масовних демонстрација у већини мјеста у Црној Гори.²⁰

Послије Минхенског споразума (септембар 1938) Партија је осудила капитуланство либералне буржоазије пред фашизмом и позвала народе Југославије на одбрану Чехословачке. У вези са тим догађајима Комунистичка партија у Црној Гори предузела је живу активност. Она је повела широку акцију за одбрану независности Чехословачке. У том циљу почела је акција прикупљања добровољаца. Готово у свим мјестима Црне Горе пријављивали су се добровољци — чланови Партије, Скоја и родољуби.²¹ Истовремено је и напредна студентска омладина повела живу кампању за одбрану независности Чехословачке. Она је захтијевала јединство, чврстину државе и одлучно супротстављање фашистичкој агресији.²²

Комунистичка партија је улагала напоре, постављајући себи основни задатак, да све народе Југославије покрене и организује у борбу против фашистичке агресије, за одбрану недјелјивости и независности земље. Она се залагала да Југославија учврсти пријатељске односе са балканским државама и оним земљама које су спремне да се супротставе фашистичкој експанзији. Када је Чехословачка окупирана, Партија је у свом прогласу указала да је читавом „свијету данас јасно да сва досадашња попуштања фа-

¹⁹ Априлски рат 1941, Зборник докумената, Војноисторијски институт, Београд 1969, док. бр. 1.

²⁰ Јован Мариновић, *Од Шесте до Седме покрајинске конференције у Црној Гори*, Пobjеда бр. 55 од 13. децембра 1959.

²¹ Батрић Јовановић, н.д., 219.

²² АИИТ, III, 2—3 (1938), Проглас Уједињене студентске омладине од октобра 1938.

шистичким освајачима нијесу спасила мир ни слободу малих народа, већ напротив само ојачала позиције ратних потпаљивача — њемачких, талијанских и јапанских империјалиста, који су ради својих освајачких циљева отпочели нови империјалистички рат и отворено иду за тим да гурну читав свијет у најстрашнију клоаницу какву не памти људска повијест.²³

Почетком априла 1939. године Италија је окупирали Албанију. Било је очито да ће то бити њена одскочна даска за даље продирање на Балкан. Ово је појачало стрепње Комунистичке партије и осталих демократских и патриотских групација за независност Југославије. Поводом тих догађаја Партија и родољубива југословенска јавност подигле су глас протеста. Већ 8. априла Уједињена студентска омладина обратила се прогласом — *Свој родољубивој јавности*. Она је захтијевала: „*Не пут капитулације, не пут трагедије словачког и чешког народа, већ отпор и борба за сваку стопу наше земље, то мора да постане пут народа Југославије*“.²⁴

Тих дана је Комунистичка партија у Црној Гори предузела живу политичку активност. Она је масовно покренула патриотску јавност у Црној Гори да протестује против фашистичке агресије на Албанију, видећи у томе непосредну опасност по независност Југославије. Током истог мјесеца у низу мјеста Црне Горе издати су партијски и омладински прогласи. У овим акцијама нарочито је била активна напредна и родољубива омладина. Омладина среза цетињског издала је тада проглас — *Родољубивој јавности*, који је растуран по цијелом срезу. Она је апеловала на сву родољубиву јавност „*без обзира на вјерску, партијску, или какву другу припадност да сложено и братски подигне свој глас против свих антипатриотских схватања и лажних вијести и да се припреми да положи своје животе за одбрану граница Југославије*“.²⁵ У прогласу је подсјетила родољубиву јавност да је југословенска „*држава створена крвљу и костима наших предака и да се само преко лешева достојних синова тих хероја могу пријећи њене границе*“.²⁶ Омладина је тражила владу народне слоге и одбране која би радила на стварању одбрамбеног блока мира „*који стварају Енглеска, Француска и Совјетска Русија*“.²⁷

Поводом окупације Албаније Комунистичка партија у Црној Гори организовала је током априла демонстрације у неколико мјеста. Нарочито су биле оштре и масовне оне у Подгорици (Титограду), Цетињу и Вир-Пазару.²⁸

²³ Априлски рат 1941, док. бр. 36.

²⁴ Исто, док. бр. 38.

²⁵ АИИТ, III 2—1 (1939), Проглас омладине среза цетињског од априла 1939.

²⁶ Исто.

²⁷ Исто.

²⁸ Ј. Р. Бојовић, *Напредни омладински покрет у Црној Гори 1918—1941*, (у штампани).

Комунистичка партија и напредна омладина у активности поводом окупације Албаније нијесу стале на априлским акцијама. Оне су и даље водиле живу политичку дјелатност. У томе је нарочито била активна напредна и родољубива студентска омладина. Студенти који су се налазили на школовању у Београду, Загребу, Скопљу, Суботици и они који су се налазили у Црној Гори обратили су се јавном ријечју црногорском народу. Упозоравајући на опасност која пријети Црној Гори, односно Југославији од стране Италије, омладина је упозорила да је до јуче „Црна Гора имала за сусједе мирни албански народ, а данас тамо стоје Мусолинијеве трупе које су сваког часа спремне да од нашег Цетиња, Подгорице, Колачина и Никшића направе оно што на Велики петак направеше од Драча, Љеша, Тиране и Скадра, да донесу мученичку судбину Шпаније и Албаније, да од нас направе робље поробљено и обесправљено — рају туђих господара“.²⁹ Омладина је не само упозоравала на опасност већ и позивала на узбуну. „Ради се о нашим животима“, каже се у прогласу, „о нашој будућности, о нашој милој Црној Гори, о независности Југославије“.³⁰ И том приликом она је истакла да се црногорски народ годинама борио и много невине крви пролио за правду и слободу, па ни она сама није жалила „својих снага и својих живота“ да га у томе помогне. Омладина је изражавала спремност да одлучно брани слободу и независност земље. У вези са тим она се обратила црногорском народу ријечима: „Као што смо знали да се кроз вјекове боримо за слободу и као што смо знали да се годинама опиремо политици разних ненародних режима, још боље ћемо знати да станемо у одбрану угрожене државне самосталности, која је створена костима и крвљу најбољих народних синова. Ми се при томе никако не одричемо наших основних права на хљеб и слободу. Али данас нама мора бити јасно да је пут борбе за независност Југославије пут борбе за слободу црногорског народа. Црногорски народ мора остати свјестан својих националних права и баш за то треба да у братској заједници са српским и другим народима Југославије настави борбу против оних људи и однарођених клика и у Србији и у Црној Гори и на другим мјестима, који су због својих себичних интереса вољни да нас предају у наручје Хитлера и Мусолинија и донесу нам национално ropство. Црногорски народ мора наставити борбу против свих оних који унутра ометају уређење и равноправност и тиме угрожавају слободу и независност Југославије. А само у једној слободној и независној Југославији црногорски народ може имати своју слободу“.³¹

Том приликом студентска омладина је истакла сљедеће захтјеве: хитно рјешавање горућих питања државног и политичког

²⁹ АИИТ, III 2—1 (1940), Црногорски студенти свом народу. — Овај докуменат није из 1940, како је регистрован у архиву, већ из 1939. године.

³⁰ Исто.

³¹ Исто.

живота, у интересу државне цјелине и свих народа Југославије; владу „не колебљиву и издајничку, већ владу широког народног повјерења, владу државног спаса и народне одбране, која ће смјело прећи на посао, наоружати земљу и спремити нашу јуначку војску, спремну да покаже непријатељу шта је војска слободе и независности“; прекид са политиком попуштања и капитулације пред фашистичким осовинама и ослонац у спољној политици на Енглеску и Француску; што хитније успостављање „политичке и војне везе са нама братском земљом Русијом, највећом заштитницом мира и слободе малих народа“.³²

Нешто касније омладина је указала и на опасност од италијанске пропаганде у Црној Гори, која је ради разбијања Југославије пропагирала стварање сепаратне Црне Горе са династијом Петровића на челу. Италијанска пропаганда се ослањала на црногорске сепаратисте и љотићевске групе у Црној Гори као поборнике осовине Рим — Берлин. Омладина је осудила те групе, позивајући у одлучну борбу против њих. Она је и овом приликом истакла да „Црна Гора може бити слободна само у слободној, демократски уређеној и независној Југославији“ Она је с правом везивала судбину Црне Горе „за судбину Хрватске, Србије, Македоније, Словеније и Босне и Херцеговине. Само у заједничкој борби црногорског народа и осталих народа Југославије једино је могуће извојевати да Црна Гора, као и остале наше покрајине, буде слободна и равноправна јединица и да живи слободним, националним животом у оквиру државне заједнице Југославије“.³³

Ови омладински апели наишли су на велики одјек и пријем у јавности, пошто је студентска омладина имала велики углед, утицај и популарност у Црној Гори.

У борби против фашистичке агресије по независност Југославије Комунистичка партија је све до августа 1939. године захтијевала да се Југославија у спољној политици ослања на Совјетски Савез, Француску и Енглеску. Она је при томе направила велики заокрет, што је у њеним редовима, нарочито у прво вријеме, изазвало велику збуњеност и пометњу. Основни разлог за тај заокрет био је пакт о ненападању између Њемачке и Совјетског Савеза. Ово је довело до великог заокрета Коминтерне у антифашистичкој борби. Она је од тада па све до напада Њемачке на Совјетски Савез јуна 1941. године у основи напустила платформу антифашистичке борбе коју је усвојила на VII конгресу Коминтерне и престала да позива масе у борбу против фашизма и фашистичких агресора.³⁴

³² Исто.

³³ Исто, III 2—11 (1939), Црногорска омладина — Браћо сељаци, радници, грађани и остали родољуби Црне Горе.

³⁴ Преглед историје Савеза комуниста Југославије, Београд 1963. стр. 281.

Као што је познато, неколико дана након потписивања пакта отпочео је други свјетски рат. Поводом тога Централни комитет Комунистичке партије Југославије издао је проглас — *Против империјалистичког рата и фашизма! За демократију, националну слободу и право радног народа!*³⁵ У овом прогласу подједнако су окривљени зарађени блокови. Ту је почетак рата овако окарактерисан: „Њемачки фашистички освајачи и изазивачи рата с једне, а енглески и француски империјалисти с друге стране, бацили су своје народе на ратну клоацицу ради нове поделе света“.³⁶ Партија је озбиљно замјерала Француској и Енглеској што нијесу хтјеле слом фашистичких нападача, бојећи се „јачања угледа Совјетског Савеза и нарастања народне борбе за демократију“. Она је сматрала да су се оне бориле „против политике мира Совјетског Савеза и Комунистичке интернационале и саботирале њихове искрене напоре за успостављање чврстог фронта одбране против нападача, непрестано тежећи својом дволичном политиком да увуку Совјетски Савез у рат у коме би имао да за њихове интересе вади кестење из ватре“.³⁷ Комунистичка партија Југославије била је тада увјерена да је Совјетски Савез склапањем пакта с Њемачком раскинуо „подмуклу замку империјалистичких провокатора рата“ и да је „њемачки фашизам био принуђен да капитулира“ пред Совјетским Савезом закључујући с њим пакт о ненападању.³⁸ Међутим, каснији догађаји су оповргли овакву процјену.

У Септембарском прогласу Партија је, поред осталог, истакла захтјев — *„За повратак мобилизованих војника кућама“*.³⁹ Он је био посељдица пакта Хитлер — Стаљин, односно става Коминтерне.⁴⁰ Овакав захтјев имао је негативан утицај на рад Пар-

³⁵ Априлски рат, док. бр. 107.

³⁶ Исто.

³⁷ Исто.

³⁸ Исто.

³⁹ Исто.

⁴⁰ Поводом избијања II свјетског рата Коминтерна је писала Централном комитету Комунистичке партије Југославије, поред осталог, и ово:

„Пред фирму се поставља сада као најважнији задатак да заузме став у вези са новом ситуацијом у земљи која је настала европским ратом и да закључује актуелне задатке који се из тога изводе за Партију и да предузме енергичне мере за њихово спровођење.

У то пре свега спада развијање широке просветне кампање а) о империјалистичком карактеру рата и о његовим узроцима и о империјалистичким циљевима капиталистичких сила учесника у рату — Енглеске, Француске и Њемачке; б) о издајничкој улози II интернационале као помагача империјалистичких ратних хушкаша и организатора напада против СУ; ц) о мирољубивој политици коју конзеквентно спроводи СУ и о подршци народа који се боре за своју независност. Партија мора темељито да раскринка лицемерну пропаганду империјалистичких сила, нарочито Енглеске и Француске да се они ратом боре за слободу народа и за мир, док су за продужење и проширење рата и хоће да увлаче у рат нове

тије и став патриотске и родољубиве јавности према њеној политици.

Ускоро послје Септембарског прогласа Централног комитета одржан је Трећи пленум Покрајинског комитета Комунистичке партије за Црну Гору. На Пленуму је закључено, поред осталог, да Комунистичка партија у Црној Гори објашњава „на најпопуларнији начин широким народним слојевима став наше Партије који је потпуно јасан:

а) Најоштрија борба против империјалистичког рата, а за мир. За успоставу дипломатских односа са СССР. За савез свих балканских народа и њиков наслон на СССР, као јединог истинског и доследног борца за мир и слободу малих народа.

б) за пуну демократизацију земље. За права и равноправност угњетених народа: словеначког, македонског, црногорског и хрватског. За права и побољшање живота радних маса. За права младе радне генерације и за повратак мобилизованих војника кућама“.⁴¹

Ови ставови усвојени на Трећем пленуму Покрајинског комитета за Црну Гору у основи су ставови Централног комитета изнесени у Септембарском прогласу.

Какав је утицај имао пакт Хитлер — Стаљин на гледање КПЈ на рат и његове изазиваче види се, поред осталог, из писања *Пролетера* почетком 1940. године. У броју за јануар — фебруар 1940. године објављен је чланак под насловом *Империјалистички рат*. Аутор је оцијенио да су Лондон и Париз „центар свјетске реакције империјалистичког рата“ који „мобилише око себе све силе људског назатка да би спасили капитализам и своју превласт у свијету“.⁴²

народе. Она мора да указује масама на опасност увлачења земље у рат, која се нарочито повећава све већим притиском коалиције енглеско-француског империјализма на земљу. Фирма мора да упозори масе на опасност која им прети од неискрености и неповерљивости изјашњења о неутралности владајуће монархистичке клике и велике буржоазије у земљи и да их мобилише у борбу против ових реакционарних снага“. — Архив радничког покрета, стара сигн. XIV 1—3 (1939), Писмо Коминтерне ЦК КПЈ. Писмо је на њемачком језику.

⁴¹ АИИТ, I, 1—10 (1940), Строго конспиративно. Темељито проучити и објаснити чланству, а потом уништити. — Овај докуменат није из 1940. године како је сигниран у архиву, већ из 1939.

⁴² У том чланку, поред осталог, каже се:

„Међутим, у колико рат дуже траје, у толико се јасније види империјалистичка суштина тога рата, Док су енг-фран. империјалисти рачунали, да ће успјети гурнути Њемачку у рат против СССР, они су се правили „мирољубивим“ препуштали њем.-тал.-јап. империјалистима, да поробљавају мале народе. Када се међутим Њемачка показала неспособном, да врши улогу ударне песнице међународ. импер. против СССР и када је криза угрожавала да доведе капит. свијет пред нове рев. борбе, онда су енг.-фран. „пацифисте“ преко ноћи постали најодлучнији ратоборци за „демократију“, одбили су и одбијају све предлоге мира, безобзирно гу-

И на Четвртном пленуму Покрајинског комитета за Црну Гору, одржаном у другој половини исте године, дошла је до изражаја општа линија Партије у погледу међународне ситуације узета након склапања пакта Хитлер — Стаљин. Оцјењујући међународну ситуацију, пленум је сматрао да „Центар реакције, ударна песница против СССР, није данас више њемачки национал-социјализам него енглеска и француска буржоазија, које су попуштајући њемачким империјалистима радиле на томе да његову оштрицу скрену противу СССР, уствари изазвале данашњи империјалистички рат“.⁴³

Још је погрешнија процјена Пленума да опасност по независност Југославије „не пријети од њемачког национал-социјализма“.⁴⁴ Објашњавајући ово гледиште Пленум је сматрао да је националсоцијализам усљед рата и пораста револуционарних снага Њемачке изнутра ослабљен и да Совјетски Савез „врши на Њемачку притисак и не дозвољава њену, нити ичију, експанзију на Балкан“.⁴⁵ Овом приликом није тражен повратак мобилисаних војника кућама, али је овај захтјев поновљен у једном прогласу Покрајинског комитета из прве половине 1940. године. У овоме прогласу Партија је тражила: борбу за мир, хљеб и слободу, за националну равноправност, савез са Совјетским Савезом, пуштање на слободу „похапшених народних бораца“, народну владу, повратак мобилисаних кућама, а против империјалистичког рата, ратних хушкаша, концентрационих логора, скупоће и ратних шпекуланата.⁴⁶

Сличан став заузет је и на Петом пленуму Покрајинског комитета ПК за Црну Гору. Овом приликом је оцијењено да је

ше тежњу за миром у својим властитим народима, преко читавог свијета су разбацали хиљаде својих агената који требају радити на увлачењу других народа у рат. Рат је за њих постао једини излаз и да се ослободе импер. њемачког ривала и да побјегну пред новом рев. угњетених маса. — За продубљење рата су одговорни импер. Лондона и Париза и њихове „социјал-демократске“ и „буржоаско-демократске“ слуге. Овај центар свјетске реакције импер. рата мобилише око себе све силе људског назака, да би спасили капитализам и своју превласт у свијету. Он се опире на реакционарне снаге осталих народа и преко њих покушава да ратни пожар рашири даље, да провоцира сукоб између Белг. и Хол. те Њем. и да увуче преко Италије у рат и балканске државе, Мађ. и Рум. Никаква цијена за њих неће бити велика да придобију Италију на своју страну. Они су спремни да Италији предају Балкан на милост и немилост“. *Пролетер* 1929—1942, Орган Централног комитета Комунистичке партије Југославије, Фототипско издање Института за изучавање радничког покрета, Београд 1968, стр. 646.

⁴³ Исто, I 1—2 (1939), Одлуке IV пленума ПК КПЈ за Црну Гору, Боку, Санџак, Метохију и Косово.

⁴⁴ Исто.

⁴⁵ Исто.

⁴⁶ Исто, I 3—12 (1940), Проглас Покрајинског комитета КП за Црну Гору — *Радном народу Црне Горе, Боке, Санџака, Метохије и Косова*.

„центар међународне реакције Лондон и Париз“ упрегао „све своје снаге да се ратни пожар прошири на цијелу Европу“.⁴⁷

Под утицајем промјене у односу снага ратујућих табора,⁴⁸ средином априла 1940. године руководство Комунистичке партије није више истицало парољу о демобилизацији. Наиме, тада је постојала опасност да Италија нападне Југославију, па је Комунистичка партија „одређујући став према конкретној ситуацији, мјесто пароле о демобилизацији“ указала „да комунисти у војсци треба да се боре и истичу захтјеве за бољу храну и бољи поступак, за помоћ њиховим породицама, — да се у војсци боре за политичка права и слободе и за пакт о узајамној помоћи са СССР-ом“.⁴⁹

Међутим, иако Генерални комитет од почетка априла 1940. године није истицао парољу за демобилизацију, појединци и поједине партијске организације су и после тога „истицали захтјеве за демобилизацију“, чинећи „крупне и недопустиве грешке“.⁵⁰ Одјек пароле о демобилизацији у априлу 1940. године, коју су истицали поједини партијски функционери и неке партијске организације, Митар Бакић је у реферату о раду Партије у војсци, поднесеном на V земаљској конференцији, окарактерисао овако: „Не анализирајући свестрано догађаје и не постављајући захтјеве према конкретној ситуацији, не користећи се правилним искуством, већ преносећи ствари шаблонски, круто и догматски, што није својствено комунистима, срозавали су (се) у дефетизам. То је најјаче дошло у Црној Гори“.⁵¹

Још прије почетка априла 1940. године Комунистичка партија у Црној Гори припремала је демонстрације поводом отварања концентрационих логора и одлуке Централне управе Уједињеног радничког синдикалног савеза о распуштању Обласног одбора за Црну Гору и Боку и о припајању синдикалних организација са овог подручја Главном радничком савезу, као Обласном одбору за Србију.⁵² Поводом тога Комунистичка партија је од 27. до 29. априла у неколико мјеста у Црној Гори организовала демонстрације. Најјаче и најмасовније биле су демонстрације у Подгорици и Цетињу. У току ових демонстрација говорници су,

⁴⁷ Исто, нерегистрована грађа, Оцјене Петог пленума ПК КПЈ за Црну Гору о спољној и унутрашњој ситуацији.

⁴⁸ Деветог априла 1940. Њемачка је владама Данске и Норвешке предала ултиматум захтијевајући да прихвате њемачку окупацију под изговором заштите британско-француске агресије. Данска влада је прихватила ултиматум и њемачке трупе су истог дана окупирале Данску. Норвешка је одбила ултиматум. После две мјесечних борби Норвешка је капитулирала.

⁴⁹ Априлски рат, док. бр. 281, Извод из реферата Митра Бакића на V Земаљској конференцији КПЈ октобра 1940.

⁵⁰ Исто.

⁵¹ Исто.

⁵² Детаљније о овоме види: Радоје Пајовић, *Проблеми око расформисања Главног одбора УРСС-а за Црну Гору и Боку*, ИЗ, 1969/1—2.

поред осталог, истицали да југословенска влада хоће да увуче земљу у рат за рачун Француске и Енглеске. Они су се изјашњавали против рата. Поред осталог, говорници су захтијевали демобилизацију и укидање концентрационих логора.⁵³

У току и непосредно последије ових демонстрација похапшено је више лица у Црној Гори, претежно комуниста. Неки су изведени на суд и окривљени због тражења демобилизације.⁵⁴

И у Првомајском прогласу Покрајински комитет је истакао захтјев за демобилизацију. Обраћајући се народу, у том прогласу се тражило:

„Радни народе — стварај борбени савез са комунистима у борби против рата и ратних припрема, против скупоће, беспослице и шпекулације, против прогона народних бораца, против крваве ненародне владе; за националну равноправност; за мир, љеб и слободу; за неодложни савез са Совјетском Русијом; за демобилизацију; за распуштање концентрационих логора; за амнестију политичких осуђеника; за слободу политичког организовања радничке класе; за слободу штампе, збора и договора; за владу радника и сељака“.⁵⁵

Парола о демобилизацији није прихваћена у црногорској јавности. Она је наишла на велики отпор код родољубивих и патриотских лица у Црној Гори. Партија њоме није могла привући симпатије родољубивих маса. Напротив, она је њом одбијала од себе патриотске и родољубиве елементе у Црној Гори. И у самој Партији и руководству та је парола изазвала збуњеност. Ову паролу и њену одбојност у родољубивим масама стали су да користе владајући кругови у борби против све већег утицаја Комунистичке партије у широким друштвеним слојевима.⁵⁶

⁵³ АИИТ, V 3—3 (1940), Оптужница државног тужиоца против Бранка Делетића и других од 20. јула 1940.

⁵⁴ Исто.

⁵⁵ АИИТ, I 3—4, (1940), Проглас ПК КПЈ за Црну Гору, Боку, Санцак, Косово и Метохију — Црногорском народу, народу Боке, Косова и Метохије.

⁵⁶ Покрајинска конференција од августа 1940. године (позната под називом VIII) оцијенила је: парола о демобилизацији „и акције које су вођене под том паролом нанијеле су“ Партији „велике штете“ слабљењем њеног политичког утицаја у масама, па чак и њеним „дјелимичним разбијањем“. — Исто, I 1—7 (1940), Резолуција VIII покрајинске конференције КПЈ за Црну Гору, Боку, Санцак, Косово и Метохију. — У штампаној верзији Резолуција је објављена у Историјским записима 1959/1.

На негативан одјек пароле о демобилизацији у Црној Гори указао је и Јосип Броз Тито у реферату поднесеном на Петој земаљској конференцији. — Материјал о омладинском покрету до рата, Београд 1948, Тито, *О досадашњем раду и задацима Партије*, 26.

И секретар Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору Војо Љумовић истакао је у дискусији на Петој земаљској конференцији непопуларност пароле о демобилизацији у Црној Гори у априлским демонстрацијама. — АРП, Фонд ЦК КПЈ 1940/14—1, Записник V земаљске конференције КПЈ.

На негативан одјек ове пароле у Црној Гори указано је и у Резолуцији Пете земаљске конференције. — Априлски рат, док. бр. 282, стр. 844.

Послије априлских демонстрација, у којима је највише дошао до изражаја негативни одјек захтјева за демобилизацију, код покрајинског руководства интервенисао је Централни комитет. Он је указао на посљедице и негативни одјек у масама оваквог захтјева у тадашњим условима. Међутим, и само партијско руководство у Црној Гори уочило је штетност истицања оваквог захтјева одмах након демонстрација. Поводом њега су се поједини истакнути и одговорни чланови Партије у Црној Гори међусобно окривљавали.

Интересантно је истаћи да се партијско руководство у Црној Гори оправдавало поводом ове пароле пред централним руководством тиме што је наглашавало да је захтјев о демобилизацији до скора био став Централног комитета и његових инструктора. У вези с овим и истицањем ове пароле вођена је преписка између Централног и Покрајинског комитета послје априлских демонстрација. Иако она до сада није пронађена, из Резолуције Покрајинске конференције (VIII) и реферата Јосипа Броза Тита на Петој земаљској конференцији види се да је ње било и да се око тога расправљало.⁵⁷

Послије априлских демонстрација и интервенције Централног комитета поводом истицања захтјева о демобилизацији, Комунистичка партија у Црној Гори је гледала да искористи погодну прилику па да јавно иступи у масама са захтјевом одбране земље и борбе против петоклонашке политике профашистичких елемената. Она је овим хтјела да исправи грешку почињену захтјевом о демобилизацији у априлским демонстрацијама.

Током јуна 1940. године Комунистичка партија у Црној Гори организовала је масовне демонстрације у неколико мјеста. Прво су организоване демонстрације у Колашину (17. јуна), наредног дана на Полици (срез берански — иванградски), у Подгорици, Цетињу и Вирпазару 21. јуна.⁵⁸ Нарочито су биле оштре демонстрације на Полици гдје је дошло до оштрог сукоба између жандармерије и демонстраната. Масовне и оштре демонстрације изведене су и у Цетињу, Подгорици, Колашину и Вирпазару. Непосредни повод за јунске демонстрације био је штрајк глађу похапшених приликом априлских демонстрација у Цетињу. Они су, њих 23, отпочели штрајк глађу у истражном затвору у Цетињу

⁵⁷ Указујући на штетност пароле о демобилизацији у Резолуцији покрајинске конференције (VIII) се констатује да се посљедице огледају и „у негативном и недругарском односу ПК према ЦК, када је ЦК указао на неправилност и кршење партијске линије од стране ПК. Ова неправилност и недругарски однос дошао је до изражаја у писму ПК-а ЦК-у од јула мјесеца 1940“.

У вези са тим Тито је у реферату истакао: „При свему томе другови су се показали и недисциплинирани, јер када им је ЦК указао на ту погрешку и потребу да се хитно исправи, они су се упустили у полемизирање са ЦК у прилично недругарском тону“.

⁵⁸ Батрић Јовановић, н.д., 225—226.

13. јуна.⁵⁹ Поводом тога Партија је предузела широку акцију, Тада је Одбор народне помоћи издао проглас којим је захтијевао „њихово хитно и неодложно пуштање на слободу“.⁶⁰

Осамнаестог јуна председника Окружног суда у Цетињу посјетила је једна делегација „коју су сачињавали стотину људи и жена“, захтијевајући да се похашени пусте на слободу. О штрајку и депутацији суд је истог дана извјестио Министарство правде.⁶¹

У току јунских демонстрација Комунистичка партија у Црној Гори истакла је захтеве: пуштање на слободу похашених лица; распуштање концентрационих логора; одбрана земље; борба противу владе пете колоне; против скупоће и шпекулације; за пакт о узајамној помоћи са Совјетским Савезом; за праву народну владу; за хљеб, мир, слободу и независност. На транспарентима демонстраната у Подгорици биле су исписане пароле: *Бранићемо земљу! Тражимо демократске слободе! Живјела Црвена армија!* и др.⁶²

У току ових демонстрација Партија је паролама *Одбрана земље!* и *Бранићемо земљу!* повратила симпатије родољубивог јавног мњења у Црној Гори, поколебана паролом у априлским демонстрацијама. Јунске демонстрације и истицање пароле *Бранићемо земљу!* — имали су огромни значај за углед и политички утицај Комунистичке партије у Црној Гори. Од тада па све до почетка рата, па и у току напада фашистичких земаља и њихових сателита на Југославију априла 1941. године, Комунистичка партија у Црној Гори стално је инсистирала на одбрани земље.

Комунистичка партија у Црној Гори улагала је напоре да њено гледање на спољну и унутрашњу политику владајућег режима што шире допре до маса. Током 1939. године она је настојала да покрене један легални лист, преко кога би са својим ставовима и захтјевима упознала и ширу јавност. Након упорног рада и довијања, њој је пошло за руком да у новембру исте године покрене свој легални орган — *Глас Црне Горе*.⁶³ Лист је излазио петнаестодневно, али су га власти након трећег броја забраниле.

Иако су изашла свега три броја, лист је одиграо значајну улогу у политичкој активности Комунистичке партије у Црној Гори. Партији је пошло за руком да саопшти своје погледе на

⁵⁹ АИИТ, V 3—17 (1940) Окружни суд Цетиње 18. јуна 1940 — Министарству правде.

⁶⁰ Исто, IV 5—4 (1939), Одбор народне помоћи — Проглас: Радници, сељаци и грађани. — Овај проглас није из 1939. године, како је регистровано у архиву, већ из 1940. године.

⁶¹ Исто, V 3—17 (1940), Извјештај Окружног суда Цетиње од 18. јуна 1940. — Министарству правде.

⁶² Б. Јовановић, н.д., 226.

⁶³ Лист је излазио у Подгорици. Први број појавио се 15. новембра 1939. године. Види: Зборник грађе за историју радничког покрета Црне Горе — Штампa (Радни народ, Глас Црне Горе), Том 1, к. 1, Титоград 1958, стр. 425.

нека веома значајна питања, за која је јавност у Црној Гори била веома заинтересована. Већ у првом броју листа Партија је рекла шта мисли о споразуму Цветковић—Мачек. Наиме, она је захтијевала да се тај споразум спроведе у живот на демократски начин и „да се прошири и на остале народе Југославије, како би постао прави народни споразум и како би одговарао народним жељама и интересима“.⁶⁴

Од владе Цветковић—Мачек Комунистичка партија у Црној Гори је захтијевала пуну слободу Црне Горе у сваком погледу и „равноправност на основи братског споразума са осталим народима Југославије“. Она је истакла да без мира, слободе и равноправности положај у Црној Гори би остао непромијењен. Зато је она и истицала борбу црногорског народа „за мир и слободу, демократизацију земље, равноправност, потпуно ликвидирање диктаторских творевина и за свестрани напредак“.⁶⁵ Преко Иницијативног одбора Радничко-сељачке странке за Црну Гору и Боку, Партија се поводом склапања споразума писмено обратила дру Влатку Мачеку, којом приликом је истакла захтјеве у погледу демократизације земље и проширења споразума и на Црну Гору.⁶⁶

У другој половини 1939. године Комунистичка партија у Црној Гори развила је веома жив рад преко синдикалних организација међу радништвом. Средином октобра у Подгорици је, преко Обласног одбора УРСС-а за Црну Гору и Боку, одржан велики раднички збор на коме је говорио секретар Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору Божо Љумовић.⁶⁷ Говорник је истакао следеће захтјеве који су прихваћени на збору коме је присуствовало око 700 радника:

— борба за мир, а против уплитања земље у ратне авантуре; да у одборе за сузбијање скупове уђу представници Урсових синдиката; слобода синдикалног рада и дозвола синдикалног организовања радника у срезовима: барском, бернаском (иванградском), никшићком и пећком; формирање радничке коморе за Црну Гору, Боку, Метохију и Санџак; формирање окружног уреда (социјална помоћ радника) за Црну Гору, Боку, Метохију и Санџак; слобода политичког и синдикалног организовања; слобода збора и договора, слобода штампе и амнестија радничких бораца.⁶⁸

Крајем октобра такви зборови су одржани у Цетињу и Улцињу.⁶⁹

⁶⁴ Исто, стр. 427.

⁶⁵ Исто.

⁶⁶ Исто.

⁶⁷ Исто.

⁶⁸ Исто, 439—441.

⁶⁹ Радоје Пајовић, *Проблеми око расформирања Главног одбора УРСС-а за Црну Гору*, ИЗ 1969/1—2, 304—305.

Јануара 1940. године на састанку Обласног одбора УРСС-а за Црну Гору и Боку сумирани су раднички захтјеви постављени на претходним зборовима (октобар-децембар 1939) и одлучено да се радништво у оним мјестима у којима није било дозвољено синдикално организовање (срезиви барски, берански, никшићки, пећки и пријепољски) позове да преко зборова и штампе поведе бобру: против империјалистичког рата; за изградњу жељезничког и аутомобилског саобраћаја у Црној Гори; за слободно организовање и рад класних синдиката; за распуштање концентрационих логора; за расписивање слободних избора за радничке установе и социјално осигурање; за додјелјивање помоћи незапосленим и пуну законску заштиту шегрта.⁷⁰

У истом периоду Партија је развила веома жив рад и на селу. Она је то чинила преко *Сељачке самопомоћи*. Задатак ове организације био је: организовање тржишта за сељачке производе и регулисање цијена; прерада сељачких производа; набавка свих артикала потребних потрошачима-задругарима; борба против трошарине, шпекуланата и зеленаша; организовање здравствене службе на селу; просвјетљивање сељака.⁷¹

Преко *Гласа Црне Горе* Комунистичка партија је покретала разна питања из живота радника и сељака. Исто тако, она је покретала и питање положаја омладине и жена у Црној Гори.⁷²

Током 1939. и 1940. године Партија је развила доста живу активност и на организовању жена у Црној Гори. У мају 1939. при Покрајинском комитету формирана је Комисија за рад међу женама. Она је радила на организовању жена и стварању женског покрета. У другој половини исте године рад међу женама је појачан. Тада је поведена легална акција на организовању жена и женске омладине. Непосредни повод за ово била је најава новог изборног закона. Тада је лист *Жена данас* повео акцију за право гласа и еманципацију жене. Овај захтјев је Комунистичка партија нашироко популарисала у Црној Гори.

Током новембра и децембра 1939. године одржани су масовни зборови жена у Никшићу, Беранама (Иванграду), Цетињу и Подгорици. Слични зборови су одржани и у Андријевици, Грахову, Пљевљима и Колашину.⁷³ У току припрема ових скупова у неким мјестима, уз помоћ Партије, односно жена-комуниста, издавани су и прогласи. Тако се, на примјер, у прогласу жена издатом у Никшићу каже:

„Жене и дјевојке Никшића и околине, дођите неизоставно на велики збор за право гласа и равноправност“.⁷⁴

⁷⁰ Исто, 306.

⁷¹ Зборник грађе — Штампа, 464—405.

⁷² Исто.

⁷³ Колектив аутора — Ј. Р. Бојовић, Р. Јовановић, З. Лакић, Р. Павловић, С. Станишић, *Жене Црне Горе у револуционарном покрету 1918—1945*, Титоград 1969, ст. 101.

⁷⁴ Исто, 102.

Средином 1940. године жене-комунисти Црне Горе, Боке, Санцака, Косова и Метохије издале су проглас. У прогласу су истакнути основни захтјеви жена: *Ослобођење из двадесет-вјековног ропства!* и *Равноправност жена*. Мајке, раднице, сељанке, интелектуалке, муслиманке и Арнауткиње, као и женска омладина, позване су овим апелом да поведу заједничку акцију за равноправност жене.⁷⁵ Те је године у Црној Гори било преко 60 жена чланова Партије.

Од друге половине 1939. године Комунистичка партија је упорно захтијевала повратак шпанских добровољаца из концентрационих логора Француске. На свим скуповима је тражен њихов повратак кућама. Крајем исте године потпредсједнику владе дру В. Мачеку „предата је једна претставка са захтјевом да се дозволи слободан повратак шпанским добровољцима, коју је потписало преко три хиљаде Црногораца“.⁷⁶

Акцију за повратак шпанских добровољаца Партија је наставила и током 1940. године.⁷⁷ Тако је у првој половини марта Покрајински комитет КПЈ за Црну Гору организовао депутацију од 117 делегата која је предала писмене захтјеве бану Зетске бановине. Депутација је тражила: побољшање економских и политичких прилика у Црној Гори; сузбијање скукоће и шпекулације; распуштање логора у Билећи и другим мјестима и пуштање интернираних на слободу; слободан повратак својим кућама свих добровољаца шпанске републиканске армије који су држављани Југославије, међу којима је било и 13 Црногораца; да се преко Дирекције за исхрану допремају довољне количине жита у Црну Гору; хитно отварање јавних радова; укидање трошарине и дажбина на оне производе од којих живи сиромашни сељак; да се незапосленим радницима даје стална државна и бановинска помоћ.⁷⁸ На крају је депутација истакла „да ће мјеродавни бити одговорни за све посљедице које проистекну из оваквог начина управљања те на вријеме скрећу пажњу да се учини следеће: 1) потпуно укидање интернирања, 2) помоћ народу Црне Горе и Боке у житу, отварању јавних радова, те стварање могућности да се неупослени упосле и народ прехрани“.⁷⁹

Почетком 1940. године у Црној Гори је формиран Припремни одбор за борбу против концентрационих логора. Сачињавали су га чланови Партије, њени симпатизери и демократски оријентисане личности. Одбор је предузео широку акцију за распушта-

⁷⁵ АИИТ, I 5—1 (1940), Проглас жена комуниста Црне Горе, Боке, Санцака, Косова и Метохије.

⁷⁶ Зборник грађе — Штампa, 476.

⁷⁷ АИИТ, IV 2—5 (1940), Депутација бану Зетске бановине од 11. марта 1940.

⁷⁸ Исто.

⁷⁹ Исто.

ње концентрационих логора.⁸⁰ У Црној Гори је нарочито поведена широка акција те врсте након отварања концентрационог логора у Билећи почетком 1940. године.⁸¹ У једном штампаном прогласу Припремни одбор је апеловао на раднике, грађане, сељаке, жене и омладину да подигну глас и да се придруже борби против концентрационих логора, захтијевајући на зборовима, састанцима и скупштинама да се они укину.⁸² Током године у Црној Гори су вођене широке акције, преко зборована и депутација, за укидање концентрационих логора у Билећи и Лепоглави.

Након успостављања трговинских и дипломатских односа између Југославије и Совјетског Савеза (јун-јул 1940) дошло је до широких манифестација у Црној Гори. Тада је Партија повила широку акцију у народу, стварајући *друштва пријатеља СССР*. Она је преко ових друштава прикупљала потписе за склапање савеза и пријатељства са Совјетским Савезом. Послије успостављања трговинских и дипломатских односа Партија је имала више могућности да широко и јавно популаризише тада једину земљу социјализма и њена достигнућа.

Крајем јуна или почетком јула 1940. године одржан је Шести пленум Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору. Пленум је оцијенио да је Партија извила низ успјелих акција, да се број чланова од Петог пленума повећао за 70%, а жена удвостручио.⁸³ На Пленуму је оцијењено да је Покрајински комитет формирао рад по свим линијама, што је допринијело да кроз организације проструји партијски живот и да постану чвршће, самосталније и акционо способније.⁸⁴ Пленум је указао и на пропусте у раду неких организација на подручју Покрајинског комитета. У припремама и извођењу политичких акција „организације и партијски активисти“ показали су „жилаво и несебично залагање“, али су испољили и своје слабости које су се огледале „у неправилној оцјени момента“ и снага, у недовољној вјештини повезивања с масама.⁸⁵ Ови пропусти везани су за паролу о демобилизацији.

Током јуна и јула 1940. године Партија је у Црној Гори водила широке припреме за одржавање покрајинске конференције, познате у документима и литератури под називом Осма. Ово су уједно биле и припреме за одржавање Пете земаљске конференције Комунистичке партије Југославије. У ово вријеме у Црној Гори је боравио члан ЦК КПЈ Иван Милутиновић. Он је по-

⁸⁰ Исто, IV 5—5 (1940), Проглас Припремног одбора за борбу против концлогора.

⁸¹ О логору у Билећи види рад Славољуба Цветковића, *Билећки концентрациони логор*, Историја XX века — Зборник радова II, Београд 1961.

⁸² АИИТ, IV 5—5 (1940), Проглас: У борбу против концентрационих логора!

⁸³ Исто, I 1—5 (1940), Резолуција о организационом стању донесена на VI пленуму ПК КПЈ за Црну Гору.

⁸⁴ Исто.

⁸⁵ Исто.

магао Покрајинском комитету око припремања конференције. У оквиру припрема одржане су мјесне, окружне и обласне конференције. На свим овим скуповима анализиран је рад Партије у дјелокругу организација и избор делегата за покрајинску конференцију. У склопу припрема конференције одржана је и покрајинска конференција Скоја за Црну Гору, Боку, Санџак, Косово и Метохију. На крају је, почетком августа 1940. године, у Барама Жугића (околина Жабљака) одржана и Покрајинска конференција (VIII) Комунистичке партије за Црну Гору, Боку, Санџак, Косово и Метохију. Конференцији је присуствовао и генерални секретар КПЈ Јосип Броз Тито. Осим њега, Конференцији су присуствовали и члан Централног комитета Иван Милутиновић, инструктор ЦК Крсто Попивоца и инструктор ЦК Скоја Владо Поповић, Конференцији је присуствовало 16 изборних делегата (8 радника, 8 интелектуалаца и 5 сељака) и 12 руководећих лица (5 радника, 5 интелектуалаца и 2 сељака) свега 33 присутна.⁸⁶ Од жена конференцији је присуствовала Лидија Јовановић.

По сјећањима учесника, на Конференцији су поднесени реферати: Политички — Блажо Јовановић, Организациони — Крсто Попивоца, О синдикатима — Божо Љумовић, О селу — Иван Милутиновић, О Скоју — Будо Томовић, О раду међу женама — Бранко Петричевић.⁸⁷ Након реферата вођена је веома жива дискусија. У раду Конференције активно је учествовао и Јосип Броз Тито. Његово присуство било је од великог значаја, како за одлуке Конференције тако и за објашњења неких питања из рада Комунистичке партије Југославије.

Разматрајући политичке прилике у земљи и свијету, Конференција је оцијенила као најважније задатке Комунистичке партије у Црној Гори: „1) упорна борба за изградњу, јачање и чиствоћу наше партијске организације; 2) остварење јединства радничке класе под руководством наше Партије; 3) остварење борбеног савеза радника и сељака као главне снаге за окупљање најширих народних маса; 4) неуморна борба за слободу и равноправност свих угњетених народа“.⁸⁸ Конференција је оцијенила да се ови захтјеви могу остварити: „у борби против империјалистичког рата, против буржоаских великосрпских агената, социјалдемократских вођа, у борби против режимских и послодавачких агената у Југорасу и свих оних који покушавају да потчине радничку класу капиталистичкој класи и да ометају економске борбе и борбено јединство радничке класе, пролетаријата, у борби за бољи живот радног народа Југославије, у борби против на ријечима сељачких и демократских вођа и вођица, а на дјелу непри-

⁸⁶ Исто, I 1—7 (1940), Резолуција VIII покрајинске конференције (шапирографисани текст).

⁸⁷ Б. Јовановић, н.д., 229.

⁸⁸ АИИТ, I 1—7 (1940), Резолуција.

јатеља сељаштва и средњих слојева, као и њихових агената како у редовима радничке класе тако и изван њихових редова као и агената страних империјалиста у првом реду талијанског вођства Црногорске федералистичке странке као и бегова и барјактара на Косову и Метохији као агената разних империјалиста — као главних непријатеља радничке класе и радног народа Црне Горе, Боке, Санџака, Косова и Метохије.“⁸⁹

На Конференцији је указано и на пропусте Партије у Црној Гори, па и на негативан одраз захтјева о демобилизацији у априлским демонстрацијама.

Конференција је широко анализирала дјелатност Партије међу омладином, у синдикатима, на селу, међу женама, питање кадрова, партијске технике и пропаганде, борбе против бијелог терора, против скупоће и ратних лихвара, борбе за ослонац на Совјетски Савеза и остварење пакта о узајамној помоћи.⁹⁰ Након свестране анализе рада Партије по свим овим питањима, Конференција је усвојила закључке о будућем раду Партије на овим секторима рада.

Конференција је анализирала и организационо стање Партије у Црној Гори. У вези са овим питањем изложени су у 9 тачака задаци Партије и њеног новоизабраног руководства у наредном периоду.⁹¹

На Конференцији је изабрано 10 делегата за Пету Земаљску конференцију⁹² (Божо Љумовић, Видо Ускоковић, Душан Кораћ, Никола Лекић, Боро Вукмировић, Миладин Поповић, Јован-Брђо Ковачевић, Љубо Клисић, Милан Куч, Будо Томовић). Изабран је и нови Покрајински комитет, на челу са Божом Љумовићем.⁹³

Покрајинска конференција је имала вишеструки значај за рад Партије у Црној Гори. По опсегу припрема, броју и саставу делегата, анализираних питања и донесених одлука, она се може упоредити, за оне услове, са конгресом. Одлуке Конференције још више су комплетирание одлукама Пете земаљске конференције КПЈ.

⁸⁹ Исто.

⁹⁰ Исто.

⁹¹ Исто,

⁹² Исто, Резолуција (шапирографисана).

⁹³ Б. Јовановић, н.д., 231.

Dr Jovan R. BOJOVIĆ

ACTIVITÉ POLITIQUE DU PARTI COMMUNISTE AU MONTÉ-
NÉGR0 A LA VEILLE DE LA V-e CONFERENCE NATIONALE

— R é s u m é —

Au cours des années 1939 et 1940 le Parti communiste de Yougoslavie au Monténégro était très actif au sens politique. Dans cette période il faisait une large activité politique se trouvant en tête de toutes ces forces au Monténégro qui n'étaient pas d'accord avec la politique intérieure et extérieure de la bourgeoisie dirigeante yougoslave. Le Parti avait également une grande influence aux paysans et à la jeunesse scolaire et universitaire. Dans cette période il a organisé et réalisé toute une série d'actions politiques. Par les exigences communes il a réussi d'unir les pauvres paysans, ouvriers, une partie de la jeunesse et employés subalternes les engageant dans les communes actions politiques. Le Parti a réagi au danger extérieur de fascisme pour l'indépendance du pays. En ce sens il était très énergique. Il s'opposait très catégoriquement aux forces profascistes et séparatistes dans le pays. Vers le milieu de 1940 il fut tenue une conférence provinciale du PCY pour le Monténégro à Žabljak où il était présent le secrétaire général du PCY, Josef Broz Tito. En conférence étaient données très importantes résolutions pour le suivant travail du Parti au Monténégro. Cela furent en même temps les préparations pour la Ve conférence nationale du PCY qui a eu lieu à Zagreb au bout de 1940 an.